

GAZETA POWSTAŃCZA

WYDANIE ROCZNICOWE

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY
nakład 3000 egzemplarzy

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA
KUJAWSKO-POMORSKIEGO

URZĄD MIASTA TORUNIA

CENTRUM SZKOLENIA
ARTYLERYI I UZBROJENIA

FUNDACJA MUZEUM
HISTORYCZNO-WOJSKOWE
W TORUNIU

FUNDACJA
GENERAL ELZBIETY ZAWACKIEJ

70. rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego

UDZIAŁ KOBIET W POWSTANIU WARSZAWSKIM

Wśród uczestników Powstania Warszawskiego kobiety stanowiły 22% (prawie co czwarty żołnierz Powstania) i działały z zaangażowaniem we wszystkich rodzajach służb: sanitarnej, łączności, sabotażu, dywersji, wywiadu i kontrwywiadu, propagandy, administracji, intendyentury, wartowniczej, transportowej, przeciwlotniczej, przeciwpożarowej oraz pomocy żołnierzowi. Brały udział w gaszeniu pożarów, budowie barykad, w służbie ochrony ważniejszych obiektów, przy odkopywaniu ludzi spod gruzów, w kuchniach polowych, szwalniach, pralniach, pracowały przy redagowaniu, wydawaniu i kolportażu prasy powstańczej, w rozdziale żywności, w kwaterunkach, przy obserwacji i przyjmowaniu rzutów, przy ratowaniu magazynów z walących się i płonących domów, ewakuowaniu zbiorów muzealnych, archiwów i bibliotek, dostarczaniu do odległych miejsc zapasów żywności. Były wszędzie. Tysiące z nich poległy w walce.

Większość kobiet walczących w Powstaniu było zaprzysiężonych w ramach Wojskowej Służby Kobiet (WSK), której szefem w Komendzie Głównej Armii Krajowej była ppłk Maria Wittek „Mira”. Według danych szefa WSK Okręgu Warszawa z lipca 1944 r. zaprzysiężonych ochotniczek było: w służbie sanitarnej – 3184, w administracji – 1103, w łączności – 867, w służbie oświatowej – 1134, w wartowniczej – 732. Wraz z kadrą WSK z KG do Powstania przystąpiło powyżej 10 tys. kobiet.

Odpoczynek łączniczek ze zgrupowania „Kiliński” (E. Lokajski, *Fotografie z Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1994).

Kobiety wznoszą barykadę na ul. Drewnianej (L. M. Bartelski, T. Bukowski, *Warszawa w dniach Powstania 1944*, Warszawa 1980).

Z chwilą wybuchu Powstania Referentki łączności WSK Obwodów natychmiast rozpoczęły służbę. Łączność piesza wszystkich dowództw i oddziałów bojowych opierała się na łączniczkach. Kobiety pełniły też służbę jako telefonistki, szyfrantki, kurierki, uczestniczyły w budowie telefonicznych linii polowych.

PROGRAM OBCHODÓW, TORUŃ, 1 sierpnia 2014 r.

9⁰⁰-18⁰⁰ **II Miejska Gra Wojenna MHW „Powstanie Warszawskie”**- sztab mieści się w I LO ul. Zaulek Prosowy 1 w Toruniu

- „mały” i „duży” sabotaż
- konspiracyjny kurs „podchorążówki”
- zajęcia sprawnościowo-obronne

16⁰⁰ **pokaz dynamiczny „Akcja Polskiego Podziemia”** zamach na konwój - Rynek Staromiejski

17⁰⁰ **uroczystość wojskowa pod Pomnikiem Ku Czci Żołnierzy Armii Krajowej** - Plac Rapackiego

- składanie kwiatów z honorami wojskowymi

19³⁰ **Rynek Nowomiejski**

- koncert muzyki filmowej Bartosza Chajdeckiego „Czas Honoru” (wstęp wolny, miejsca stojące)

Po odcięciu przez Niemców naziemnych dróg łączności odgrywały ważną rolę w sprawnym działaniu łączności kanałowej, zajmowały się m.in. rozpoznawaniem i trasowaniem podziemnych dróg, były przewodniczkami i łączniczkami alarmowymi. Za ruch na trasach kanałowych po stronie północnej odpowiadała Janina Karasiówna „Bronka” (szef Oddziału V-k łączności konspiracyjnej KG AK), po stronie południowej Elżbieta Grossówna-Ostrowska „Ela”. „Przekazując rozkaz „W” łączność niejako rozpoczęła Powstanie. I działała nieprzerwanie do jego końca.”

Przewodnicy kanałowi po wyjściu z wjazdu przy ul. Malczewskiego 6 na Mokotowie; od lewej Henryk Ziolkowski „Góral”, Barbara Filipowicz-Tomaszewska „Barska” Jerzy Krzysztofowicz „Selim” i Janina Zaborowska „Rena”, fot. Sabina Zdarska (W. Jęwsiewicki, Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery, Warszawa 1989).

Na czele Pogotowia Wojennego Harcerek stanęła druha hm. Józefina Łapińska. Harcerki weszły do Powstania pod kryptonimem „Bądź Gotów” i znalazły się w strukturach wojskowej służby łączności i sanitarnej w ramach WSK, stanowiąc jej główny rdzeń. Wiele harcerek służyło w batalionach „Zośka” i „Parasol”. Były łączniczkami i sanitariuszkami na pierwszej linii walk, w Poczcie Polowej, obsadzały punkty dowodzenia, organizowały szpitale, obsadzały składnice meldunkowe, były przewodniczkami kanałowymi, opiekowały się osieroconymi dziećmi, włączyły się też w działania w lokalnych strukturach cywilnych. „Była to służba prawdziwie szara, bez rozgłosu, ale pełna największego oddania, niebywałej odwagi i poświęcenia na każdym kroku.”

Dziewczeta z Harcerskiej Poczty Polowej przed wyruszeniem w teren (S. Kopf, Dni Powstania. Kronika fotograficzna walczącej Warszawy, Warszawa 1984)

Referentką sanitarną w szefostwie Okręgu Warszawa była Maria Jasiukowicz „Halina”. W czasie walk pierwszą pomoc zapewniały rannym patrole sanitarne (w składzie patrolowa i cztery noszowe), które posuwały się w akcji razem z oddziałem, czuwały w walce między ogniskami walk i przy barykadach. Na godzinę „W” uruchomiono zorganizowane wcześniej placówki sanitarne, po ich zniszczeniu przez Niemców tworzone nowe punkty ratowniczo-sanitarne w piwnicach, podziemiach gmachów i kościołów, w mieszkaniach. Sanitariuszki opatrywały rannych, lekarki kierowały placówkami medycznymi, wykonywały skomplikowane zabiegi i operacje. Największy szpital w Śródmieściu zorganizowała i prowadziła referentka sanitarna WSK dr Helena Budkiewicz „Doktor Justyna”. Kilkaset sanitariuszek, sióstr, pielęgniarek, noszowych i salowych zginęło w wyniku bombardowania pod gruzami szpitali, punktów opatrunkowych, a także na polu walki. Wiele pozostało przy rannych i zostało zamordowanych przez wkraczających Niemców jak sanitariuszka Ewa Matuszewska, odznaczona za swoją służbę Orderem Wojennym Virtuti Militari.

W Powstaniu walczyły Kobięce Patrole Minerskie, dowódcą oddziału liczącego 55 minerek wyszkolonych na kursach sabotażowo-dyweryyjnych była dr Zofia Franio „Doktor”. Na godzinę „W” wyznaczono im zadania specjalne, związane z działaniami bojowymi Obwodów: Mokotów, Praga i Ochota.

Rannym spieszy z pomocą patrol sanitarny Wojskowej Służby Kobiet, fot. Jerzy Chojnacki (W. Jęwsiewicki, Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery, Warszawa 1989).

W Śródmieściu brały udział w walkach m.in. o PAST-ę, Poczcie Główną i Komendę Policji na Krakowskim Przedmieściu. Ponadto prowadziły magazyn materiałów wybuchowych, wytwórnię butelek zapalających i granatów, rozminowywały niewypały niemieckie, pomagały też w odkopywaniu ludzi spod gruzów zburzonych domów.

Patrol minerski, idą: Barbara Bańkowska-Gumień „Dorota”, kpt. Józef Paroński „Chevrolet”, Wiktor Wirszyło „Wiktor” (E. Lokajski, Fotografie z Powstania Warszawskiego, Warszawa 1994).

Drugą wyłącznie kobiecą formacją była Dywersja i Sabotaż Kobiet (DiSK) „Dysk”, włączona do Kedywu KG. Organizatorką i dowódcą była Wanda Gertz „Lena”. Oddział liczył ok. 130 kobiet i składał się z dwóch plutonów. Wykonywały działania zwiadowczo-rozpoznawcze, ściśle współpracowały z batalionami „Zośka” i „Parasol”. W powstaniu „Dysk” jako członek Brygady Dywersyjnej „Broda 53” należał do Batalionu „Zośka” w Zgrupowaniu „Radosław” i brał udział w walkach tego zgrupowania na całym jego szlaku bojowym – na Woli, Starym Mieście, Czerniakowie i Mokotowie.

Powstańczeni przed wyruszeniem do akcji (S. Kopf, Dni Powstania. Kronika fotograficzna walczącej Warszawy, Warszawa 1984).

W Biurze Informacji i Propagandy KG AK, którego głównym celem była propaganda wśród żołnierzy i ludności cywilnej, licznie działały kobiety. Uczestniczyły przy wydawaniu pisma „Kobieta na Barykadzie” i „Biuletynu Informacyjnego” (m.in. Maria Straszewska, a sekretarką i łączniczką pisma była Zula Machnowska). Przy Wydziale Propagandy pracowało też kilkudziesięciu artystów m.in. Danuta Szafarska, Mira Zimińska i Irena Dubiska. Kobiety były w ekipie Fotograficznych Sprawozdawców Wojennych i Prasowych Sprawozdawców Wojennych. W powstańczej radiostacji „Błyskawica” jako zastępca programu pracowała Zofia Rutkowska „Ewa”; w zespole Polskiego Radia działały Maria Ponikowska i dr Maria Żebrowska. Kolportażem w Wydziale Propagandy kierowała Wanda Kraszewska-Ancerewicz „Lena”.

Fotograficzni Sprawozdawcy Wojenni w Wydziale Propagandy BIP: Halina Bałówna „Małgorzata” i Leszek Rueger „Grzegorz”. Zdjęcie filmowe (W. Jęwsiewicki, Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery, Warszawa 1989).

W ramach BIP działała służba Pomoc Żołnierzowi (tzw. peżetki) ściśle współpracująca z WSK. Szefem była mjr Hanna Łukaszewiczowa „Ludwika”. Peżetki zajmowały się opieką nad żołnierzami, głównie w ponad 30-tu czynnych gospodach frontowych, gdzie oprócz posiłków, dawały żołnierzom możliwość wypoczynku i odprężenia. Organizowały imprezy okolicznościowe i programy artystyczne z udziałem popularnych aktorów. Ponadto pomagały w zespołach opieki nad dziećmi i rannymi w szpitalach, w kuchniach polowych i przy barykadach.

W powstańczej kuchni przy ul. Szpitalnej (L. M. Bartelski, T. Bukowski, Warszawa w dniach Powstania 1944, Warszawa 1980).

Pod koniec Powstania, 23 IX 1944 r. rozkazem personalnym nr 871/I dowódca AK gen. Tadeusz Bór-Komorowski przyznał kobietom stopnie oficerskie i podoficerskie. Po kapitulacji Powstania kobiety-żołnierze otrzymały prawa jenieckie takie same jak mężczyźni i około 3 tysiące z nich trafiło do oflagów i stalagów. Część wyszła z Powstania z ludnością cywilną aby kontynuować działalność konspiracyjną.

Sanitariuszki i łączniczki idą do niewoli niemieckiej (S. Kopf, Dni Powstania. Kronika fotograficzna walczącej Warszawy, Warszawa 1984).

Muzeum Historyczno-Wojskowe w Toruniu zaprasza na **II Miejską Grę Wojenną MHW "Powstanie Warszawskie" 1 sierpnia 2014 roku:**

Zgłoszenia udziału w grze wojennej do 31 lipca (zgłoszenie udziału osób niepełnoletnich wymaga pisemnej zgody prawnego opiekuna):

› **osobiście** w ILO Toruń (dyżurka)

› **za pośrednictwem strony:** www.muzeumhw.pl/powstanie44/

› **telefonicznie:** 728 588 903 w godz. 11⁰⁰-17⁰⁰

› **warunek uczestnictwa:** strój cywilny z okresu okupacji ze zdjęciem do formularza w tym stroju

GAZETA POWSTAŃCZA

W Gazecie wykorzystano informacje oraz zdjęcia z następujących publikacji:

L. M. Bartelski, T. Bukowski, *Warszawa w dniach Powstania 1944*, Warszawa 1980; W. Grzebańska, *Pleć powstania warszawskiego*, [Warszawa] 2013; W. Jęwsiewicki, *Powstanie Warszawskie 1944 okiem polskiej kamery*, Warszawa 1989; S. Kopf, *Dni Powstania. Kronika fotograficzna walczącej Warszawy*, Warszawa 1984; E. Lokajski, *Fotografie z Powstania Warszawskiego*, Warszawa 1994; *Powstanie Warszawskie 1 sierpnia – 2 października 1944. Służby w walce*, pod red. R. Średniawo-Szypiońskiego, Warszawa 1994; Redakcja: Dorota Kromp